

L'art del retret: apunts per a la creació d'un manual d'ús

Sovint escollim retrets sense precisió ni propietat i que no tenen relació amb el que ha provocat la nostra tensió

JORDI CLAPÉS TERUEL / Text i il·lustració

De la manera més grollera o de la forma més delicada, tothom ha utilitzat impropis alguna vegada a la seva vida. Segons alguns experts, dir paraulotes pot ser una manera molt sana d'ajudar a reduir l'estrès i evitar així les agressions. En el seu estudi del 1905 sobre els acudits¹, Freud explica que l'escriptor i científic Georg Christoph Lichtenberg (1742-1799) va afirmar: «En situacions en les quals ara diem "vostè perdoni" abans anaven a bufetades». A continuació, el fundador de la psicoanàlisi afegeix: «L'hostilitat violenta, prohibida per llei, ha quedat substituïda per la invectiva verbal». Així, l'objectiu d'aquest estudi seria el de fer un pas més en aquest sentit i analitzar en quines ocasions es pot substituir el colèric insult per un contundent retret.

De primer, cal diferenciar entre l'insult i el retret. Quan s'insulta és que hi ha la voluntat d'ofendre, de ferir, i generalment no hi ha res de cert en allò que s'imputa. El que insulta no té arguments (ni els considerarà) i l'únic que pretén és que la seva víctima es rebaixi al seu nivell per optar a una pretesa victòria² (però jo no penso tractar aquest tipus d'actuacions i qualificacions). També cal diferenciar el renecc del retret. El renecc és una paraula o expressió grollera, especialment proferida contra Déu o les coses sagrades³. A diferència de l'insult i el renecc, el retret és l'acció de retreure a algú alguna cosa que ha fet i que es considera censurable, imputant-li-ho com a falta o excés.

Umberto Eco⁴ sostenia que el missatge no és el mitjà, sinó que és allò en què el converteix el receptor. És per això que podem classificar els tipus d'impropis considerant el paper que hi té el (possible) receptor. Així, podem establir un primer tipus d'improperi quan pronunciem una paraula per desfogar-nos d'una experiència que ens ha colpit molt i davant la qual, d'entrada, no trobem cap altra manera de reaccionar. En aquest cas s'ha d'entendre que ni tan sols ens dirigim a cap interlocutor. En aquests casos se sol proferir un renecc o una interjecció, com "carall" o el seu eufemisme "caratxos".

En un segon tipus d'improperi es considerarien els casos en què ens limitem a dir una obvietat. Però, el to i la manera de fer-ho és el que canvia radicalment la interpretació del nostre missatge. Així, una paraula que per ella mateixa no comporta cap connotació de retret en pot agafar el sentit pel seu context i pel to irònic en què s'ha expressat. Per exemple, retreure a algú una facultat per a la qual està molt ben capacitada just quan n'ha mostrat una greu mancança.

Malgrat que es podrien considerar reneccs, tenim l'exemple d'un tercer tipus d'improperi en l'extens ventall que al llarg de les aventures d'en Tintin ha elaborat el seu autor Hergé (suposo que amb la col·laboració d'Albert Jané en l'edició catalana) expressats per boca del Capità Haddock⁵. En moments crítics, el Capità allibera una part de la seva tensió gràcies a la sonoritat de les paraules escollides, aspecte que també té la seva importància. Un pot no saber què li han dit, però hi ha dues coses que no fan gens de gràcia: desconèixer el veritable significat del suposat improperi i... què coi! Que et diguin "gratapalles" o "arvicòlid" sona fatal!

L'objecte d'aquest estudi seria un quart tipus. Es tracta d'analitzar el repertori d'impropis al qual es pugui recórrer quan, conscientment, volem denunciar una situació a la persona que l'ha originat amb la voluntat d'alliberar la nostra tensió tot increpant-la. Però, per bé que la paraula proferida vol denunciar un excés o una mancança de què ha pecat el receptor del missatge (quan es diu que les veritats ofenen), sovint l'improperi escollit està totalment fora de lloc i no té relació amb el que ha provocat la nostra tensió. Com a molt, només evidencia el nostre enuig. ¿No ens hauria de reconfortar doblement saber denunciar la falta comesa amb la màxima precisió i propietat?

En ocasions, fins i tot podem pretendre incorporar-hi una certa dosi còmica. Els exèrcits medievals ensenyaven el cul als seus adversaris abans de lluitar per tal de ridiculitzar-los i, així, perdre'ls la por en el combat⁶. Ara bé, que quedi clar que no estic

suggerint “fer un calvo” sempre que necessitem descarregar la nostra tensió. Només reivindico la força que l’humor pot afegir als nostres impropis guarnint-los d’un matís intel·ligent i divertit (i, per tant, no agressiu físicament) en dirigir-los al destinatari del nostre missatge. Amb una mica de sort, i malgrat l’actuació amb què ens ha provocat, el receptor mostrarà una mica de complicitat i tot s’acabarà amb una rialla. Tot plegat, en la línia que José Luís Coll ens ho mostra en el seu *Diccionario*⁷ quan defineix paraules com *gamburro*: «grosero, ineducado, incivil, de cuatro patas y que en lugar de hablar rebuzna, al olfato de la hembra».

Recordem que no ofèn qui vol, sinó qui pot. Anomenar “cabró” al conductor d’un cotxe que ens ha avançat temeràriament per la dreta a l’autopista és, pel cap baix, incoherent. Si bé és cert que podem entendre per “cabró” al que fa coses intolerables als altres, la GEC i l’IEC ho defineixen com el «marit que consent l’adulteri de la seva muller». En tot cas, ¿quina relació hi pot haver entre un inconscient temerari ignorant de les normes més elementals de la conducció i el mascle de la cabra? Quan el receptor rep el missatge, pot percebre la nostra doble impotència: la frustració de no poder amonestar la seva actitud i la incapacitat de qualificar-la amb eficàcia. ¿I si anéssim preparats i li aboquéssim allò que realment ha demostrat ser amb un bram fort i decidit? Aquest és l’objectiu: preparar-nos per (des)qualificar qui ens ha provocat, enèrgicament, amb un mot encertat, malsonant i amb una mica d’humor. Però sense ànim d’ofendre, sinó de denunciar el perjudici que hem patit per part d’altri.

Així doncs, es tractaria de crear un manual de retrets obtinguts de la manera següent:

1/ Fent un recull i una posterior descripció d’impropis actuals, considerant l’etimologia de cada un i valorant la seva idoneïtat.

2/ Analitzant en quines situacions és habitual acumular prou tensió per recórrer a l’ús del retret.

3/ Finalment, elaborant una relació dels retrets esmentant en cada cas: a) la paraula; b) la seva etimologia, si cal; c) la descripció del seu significat o el de l’accepció que ens interessa; d) l’anàlisi dels àmbits als quals se’l pot vincular; i e) fer-ne una proposta amb un cert caire humorístic.

La confecció d’aquest manual és ambiciosa i impossible d’aboldar en aquest article. Ara com ara, iniciant la primera de les tres tasques esmentades, passo a analitzar tres impropis molt habi-

tuals. Com intentaré justificar, només un dels tres (gilipolles, idiota o imbècil) pot ser considerat un retret coherent i vigent. ¿Sabréu dir quin és abans de llegir els comentaris següents?

Gilipolles. Del castellà “gilipolla” o “gilipollas”: format per *gilli* (del gitano espanyol “jili” que significa “innocent, ximple”) i *pollas*, plural de penis. Així com es diu en castellà “tonto del culo”, potser es podria expressar també com a “tonto del pene”. Possibles traduccions: *nap-inepte*, *neci-tites* o *talòs del carall*. No es pot considerar un retret i suposo que aquest impropis deu l’èxit a la seva sonoritat i que, per tant, es podria suplir perfectament per *bufacanyes* o *tastapallofes*.

Idiota. Que pateix idiòcia, estat de dèficit d’intel·ligència en què l’individu posseeix una edat mental que no sobrepassa els tres anys. Etimològicament, del grec *idiotés* que vol dir “no iniciat, ignorant”. Els grecs creien que per viure en harmonia en un estat de democràcia calia que tothom s’interessés pels afers comuns. Mostrar-se indiferent era com un acte d’ostracisme que mereixia ser qualificat amb aquesta paraula. D’acord amb aquesta accepció, és un retret que es pot considerar totalment vigent.

Imbècil, o “imbecil”. Del llatí “imbecillis”, s’aplicava a la debilitat d’esperit i, actualment, s’utilitza per denunciar l’estupidesa. Segurament ens ha arribat per conducte del francès “imbécille”. Segons explica Joan Coromines al *Diccionari Etimològic*: «és clar que accentuar imbècil fou una imbecil·lilitat, causada pel fet de manllevar-lo del francès». Personalment crec que és un dels impropis més imbècils i, per tant, el considero absolutament prescindible.

Notes

¹ Freud, Sigmund, *El chiste y su relación con lo inconsciente*, Alianza, Madrid, 1990.

² Juan Cruz en feia una reflexió interessant el diumenge 16 de gener al diari *El País*.

³ Si us interessa aprofundir-hi us recomano el molt interessant *Diccionari de renecs i paraulotes* de Pere Verdagué, Editorial El Trabucaire, Perpinyà, 1999.

⁴ Eco, Umberto, *Apocalípticos e integrados ante la cultura de masas*, Ed. Lumen, Barcelona, 1969.

⁵ Algoud, Albert, *L’il-lustre Haddock, recull dels renecs del capità; de l’insult considerat com una de les belles arts*, Norma Editorial, Barcelona, 1999.

⁶ Theros, Xavier, *Burla, escarnio y otras diversiones*, Ediciones de la Tempestad, Barcelona, 2004.

⁷ Coll, José Luís, *El diccionario de Coll*, Ed. Planeta, Barcelona, 1976.

C. Migdia, 35-45 • C. Sant Pau, 20
Tels. 93 727 82 46 - 93 725 74 61
08201 Sabadell

rambla 5, 4ª planta 08202 Sabadell
tel 93 727 58 20 fax 93 725 64 56
email: advocats@giassessors.com

ARTICLES PELL I VIATGE

Sant Quirze, 38
Tel. 93 725 85 41
SABADELL